

7. Соціальна педагогіка. Підручник./ За редакцією професора А.Й.Капської. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 468 с.
8. Ткачова В.В. Психокорекційна робота з матерями, що виховують дітей з відхиленнями у розвитку. Практикум по формуванню адекватних відносин. – М.: Видавництво «Гном-Прес», 1999 р. – 64 с. (В допомогу психологу.)
9. Turnbull A.P., Brotherson M.J., Summers J.A. Family lifecycle: Theoretical and empirical implications and future directions for families with mentally retarded members. In J.J. Gallagher & P.M.

УДК 376.352.29

ПИТАННЯ ВИВЧЕННЯ МОВЛЕННЕВОЇ ГОТОВНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗІ ЗНИЖЕНИМ ЗОРОМ ДО НАВЧАННЯ В ШКОЛІ

Семенишена Т.О.

Інститут корекційної педагогіки та психології
НПУ імені М.П.Драгоманова

У статті розкриті питання діагностування кожного з компонентів готовності до школи у дітей зі зниженим зором; подана методика вивчення мовленнєвої готовності слабозорих дошкільників до навчання в школі.

The article reveals issues of assessment of every component a visually impaired child's preparedness to school learning. The author suggests methodic of examining speech preparedness of visually impaired preschool age children to studying at school.

Ключові слова: готовність до школи; мовленнєва готовність до школи; діти з порушеннями зору.
Key words: preparedness to school; speech preparedness to school; visually impaired children.

На сучасному етапі розвитку дошкільної корекційної педагогіки постає питання якісної підготовки дітей з особливими потребами до навчання в школі. Недостатньо підготовлені діти зазнають значних труднощів у переході до навчальної діяльності і, як результат, недостатньо повно інтегруються в суспільство. Відповідно до цього актуальною є проблема знаходження нових шляхів та умов покращення підготовки дошкільників до навчання в школі, що потребує науково-педагогічних досліджень з даної теми.

За результатами досліджень тифлопедагогів та тифлопсихологів (Т.П. Головіна, М.І. Земцова, Н.С. Костючек, Н.А. Крилова, Л.І. Моргайлик, Л.І. Плаксина, Т.П. Свиридюк, Є.П. Синьова, Л.І. Солнцева, С.В. Федоренко, В.О. Феоктістова та ін.) дошкільники з порушеннями зору зазнають набагато більше труднощів під час переходу до навчання в школі, ніж діти з нормальним зором. Дітям зі зниженим зором складно наслідувати нові для них правила шкільного життя, орієнтуватися в різноманітні соціальних відносин і зв'язків, справлятися з новою роллю – учня. Дослідження багатьох з названих науковців показали, що не всі вихованці дошкільних закладів для дітей з порушеннями зору успішно оволодівають програмою дитячого садка і достатньо підготовлені до шкільного навчання. Тому важливим та актуальним є більш глибоке вивчення готовності до школи саме цієї категорії дітей.

Майже всі дослідники цієї проблеми або як окремий компонент готовності до шкільного навчання, або в складі інших компонентів, виділяють мовленнєву готовність. Найчастіше мовленнєва готовність включається авторами до складу інтелектуальної готовності до школи (Н.І. Вьюнова, К.М. Гайдар, Г.О. Кураєв, О.Н. Пожарська, Л.В. Темнова), при цьому комунікативну готовність вони виділяють окремим компонентом. Деякими авторами (О.Б. Конєва, І.В. Дубровіна) мовленнєва готовність виділяється як окрема складова готовності до навчання в школі.

Разом з тим дослідження вчених (Л.С. Вавіна, О.В. Запорожець, С.О. Покутнєва, В.Д. Шадриков, І.В. Шаповаленко) вказують, що можливості розвитку мовлення, наявні в цьому віці, використовуються педагогами не повністю. Виховання не бере на себе організацію орієнтування дитини у звуковій формі мови, і пізнання нею мови продовжує залишатися стихійним. Якщо в ході виховної роботи стихійно виникаюче в дитини орієнтування не підтримується, й робота з його розвитку ніяк не організується, то воно, мінімально виконавши свою функцію, необхідну для оволодіння граматичним складом, зменшується й перестає розвиватися. Як результат, дитина, яка опанувала на самому початку дошкільного віку «відчуття» мови, втрачає свою особливу мовну «обдарованість» і приходять до шкільного навчання, не вміючи орієнтуватися у звуковому складі мови, і їй доводиться заново цьому вчитись. Тому підготовка до школи слабозорих дошкільників, а саме їх мовленнєва готовність, вимагає цілеспрямованого вивчення і формування шляхів її вдосконалення.

Формування мовленнєвої готовності слабозорих дітей до школи має свої своєрідності. Як зазначає у своїх працях відомий тифлопедагог Л.С. Вавіна, потрібно враховувати особливості пізнавальної активності слабозорих дітей дошкільного віку. Так, часто у слабозорих дітей спілкування обмежено, що веде до зниження потреби використовувати мовлення в спілкуванні, а це негативно позначається на виникненні мотиву спілкування. Мовленнєва діяльність починається з мотиву. Завдяки мотиву в процесі спілкування в дітей виникає потреба висловитися. Таким чином, для повноцінного розвитку усного зв'язного мовлення слабозорих дошкільників педагог повинен спеціально формувати мотив.

Для того, щоб учень успішно покращував своє усне мовлення в школі, він, на думку С.О. Покутнєвої повинен бути відповідно підготовлений, пройти необхідне навчання в дошкільному закладі. Підготовка дітей до школи в дошкільних закладах найбільш повноцінна тоді, коли педагоги добре ознайомлені з вимогами, які висуває школа до мовлення дітей під час вступу, піклуються про наступність між дитячою установою та школою.

Для визначення напрямків корекції мовленнєвого розвитку під час підготовки до школи слабозорих дошкільників необхідно проведення діагностичного дослідження випускників старших груп спеціальних дошкільних закладів.

Основними критеріями для визначення рівнів мовленнєвої готовності до школи нами були виділені наступні: слухання-розуміння усного мовлення (фонематичний слух); говоріння; комунікація (спілкування з дорослими і однолітками).

Виходячи з програмних вимог до стану мовленнєвого розвитку слабозорих дітей при вступі до школи, нами було виділено 4 рівні мовленнєвого розвитку по кожному з обраних критеріїв.

Слухання-розуміння усного мовлення (фонематичний слух)

Високий рівень характеризується наступними показниками: дитина адекватно сприймає на слух і правильно повторює за дорослим окремі звуки, склади, слова, словосполучення, речення (після декількох прослуховувань); розуміє і виконує завдання, інструкції дорослого; визначає на слух початок і кінець розповіді, тексту; відповідає на запитання за змістом прослуханого; співвідносить слово і реальний предмет (об'єкт); правильно називає знайомі та вивчені об'єкти; впізнає предмет за його словесним описом (допускаються помилки, пов'язані з не впізнаванням ознак, які сприймаються лише зором); вибирає з ряду слів зайве; групує слова за певними ознаками; визначає кількість і послідовність слів у реченні (на слух); складає короткі речення за опорними словами; визначає на слух і пояснює звуки довкілля; розрізняє звуки довкілля і звуки мовлення; впізнає на слух напрям руху предметів (об'єктів); виділяє за завданням з усного мовлення окремі речення, слова; поділяє слова на склади, визначає їх послідовність у словах; складає речення на основі виконуваних дій, за малюнками адаптованими відповідно до порушення зору тощо.

Середній рівень характеризується наступними показниками: дитина сприймає на слух і правильно повторює за дорослим окремі звуки, склади, слова, словосполучення, речення з невеликими помилками; розуміє і виконує завдання, інструкції дорослого після декількох повторень; визначає на слух початок і кінець розповіді, тексту з підказкою дорослого; відповідає на запитання за змістом прослуханого з підказками; співвідносить слово і реальний предмет (об'єкт); при називанні знайомих та вивчених об'єктів допускається незначних помилок, перекичує слова; впізнає предмет за його словесним описом з підказками дорослого; вибирає з ряду слів зайве з допомогою без помилок; групує слова за певними ознаками, допускається помилка; визначає кількість і послідовність слів у реченні (на слух) при 1-2 повторах; складає короткі речення за опорними словами; визначає на слух звуки довкілля, при поясненні зазначає труднощі; розрізняє звуки довкілля і звуки мовлення; впізнає на слух напрям руху предметів (об'єктів) після 2-3 прослуховувань; виділяє за завданням з усного мовлення окремі речення, слова після підказки дорослого; поділяє слова на склади з 1-2 помилками, визначає їх послідовність у словах; з допомогою складає речення на основі виконуваних дій, за малюнками тощо.

Низький рівень характеризується наступними показниками: дитина сприймає на слух і повторює за дорослим окремі звуки, склади, слова, словосполучення, речення з помилками, пропусками, перекиченнями; розуміє і виконує завдання, інструкції дорослого після багаторазових повторень; має труднощі в визначенні на слух початку і кінця розповіді, тексту; відповідає на запитання за змістом прослуханого з помилками, перекиченням сюжету; часто не може співвіднести слово і реальний предмет (об'єкт); помиляється при називанні знайомих та вивчених об'єктів; зазначає труднощі при впізнаванні предмету за його словесним описом навіть тих ознак, які сприймаються за допомогою дотику; при вибиранні з ряду слів зайвого часто помиляється; групує слова за хибними нелогічними ознаками; визначає кількість і послідовність слів у реченні (на слух) при багаторазовому повторенні; складає примітивні короткі речення за опорними словами; при визначенні на слух звуків довкілля зазначає труднощі, часто не може пояснити почуте; розрізняє звуки довкілля і звуки мовлення після декількох прослуховувань; на слух напрям руху предметів (об'єктів) впізнає після багаторазового прослуховування; неправильно виділяє за завданням з усного мовлення окремі речення,

слова; поділяє слова на склади з помилками, плутається при визначенні їх послідовності у словах; складає лише прості примітивні речення на основі виконуваних дій, за малюнками тощо.

Дуже низький рівень характеризується наступними показниками: дитина не сприймає на слух і не повторює за дорослим окремі звуки, склади, слова, словосполучення, речення (навіть після декількох прослуховувань); не виконує завдання по словесній інструкції; не визначає на слух початок і кінець розповіді, тексту; не відповідає на запитання за змістом прослуханого; не співвідносить слово і реальний предмет (об'єкт); неправильно називає знайомі та вивчені об'єкти; не впізнає предмет лише за його словесним описом; часто помиляється при вибиранні з ряду слів зайвого; групує слова за неясними і помилковими ознаками; не визначає кількість і послідовність слів у реченні (на слух); не може скласти короткі речення за опорними словами; визначає на слух, але не пояснює звуки довкілля; розрізняє звуки довкілля і звуки мовлення з великими труднощами; не впізнає на слух напрям руху предметів (об'єктів); не виділяє за завданням з усного мовлення окремі речення, слова; не поділяє слова на склади та не може визначити їх послідовність у словах; не може скласти речення на основі виконуваних дій, за адаптованими малюнками тощо.

Говоріння

Високий рівень характеризується наступними показниками: дитина чітко вимовляє всі звуки; читає напам'ять завчені з голосу дорослого твори; правильно вимовляє і наголошує слова; правильно вимовляє слідом за дорослим прості фрази, різні за метою висловлювання, дотримується відповідної інтонації; усно правильно складає зв'язні висловлювання з опорою на допоміжні матеріали (допускаються помилки, пов'язані з відповідним порушенням зору).

Середній рівень характеризується наступними показниками: дитина не вимовляє 1-2 звуки; напружено читає напам'ять завчені з голосу дорослого твори; правильно вимовляє слова, але не всі слова правильно наголошує; правильно вимовляє слідом за дорослим прості фрази, різні за метою висловлювання, дотримується відповідної інтонації лише з допомогою дорослого; усно правильно складає зв'язні висловлювання з опорою на допоміжні матеріали, але лише з допомогою дорослого.

Низький рівень характеризується наступними показниками: дитина спотворює або замінює багато звуків; спотворено читає напам'ять завчені з голосу дорослого твори; багато слів неправильно вимовляє і наголошує; неправильно вимовляє слідом за вчителем в простій фразі 3-4 слова, інтонація не дотримується; при усному складанні зв'язних висловлювань з опорою на допоміжні матеріали, розповідь оформлена граматично неправильно, далекі вербальні парафрази (неправильне використання окремих слів), сюжет не завжди відповідає запропонованому допоміжному матеріалу.

Дуже низький рівень характеризується наступними показниками: дитина спотворює або замінює майже всі звуки; не читає напам'ять завчені з голосу дорослого твори; нечітко, неправильно вимовляє і наголошує слова; неправильно вимовляє слідом за дорослим прості фрази, різні за метою висловлювання, не дотримується відповідної інтонації; не складає усно зв'язних висловлювань з опорою на допоміжні матеріали.

Комунікація (спілкування з дорослими і однолітками)

Високий рівень характеризується наступними показниками: довільність у спілкуванні з дорослими; довільність у спілкуванні з однолітками з нормальним зором; довільність у спілкуванні з однолітками з порушеним зором; адекватно сформоване відношення до себе; самостійно вживає у власному мовленні нову лексику; уміє слухати, розуміє співрозмовника, будує репліки, пов'язані за змістом з репліками співрозмовника; відповідає на запитання за змістом прослуханого тексту; бере участь у діалозі.

Середній рівень характеризується наступними показниками: дитина охоче спілкується з дорослими, але не часто проявляє ініціативу; з однолітками з нормальним зором спілкується частіше з їх ініціативи; з однолітками з порушеним зором спілкується охоче; трохи завищена або занижена самооцінка; рідко самостійно вживає у власному мовленні нову лексику; уміє слухати, розуміє співрозмовника, але будує репліки, не завжди пов'язані за змістом з репліками співрозмовника; відповідає на запитання за змістом прослуханого тексту, іноді робить помилки; бере участь у діалозі з спонуканням дорослого.

Низький рівень характеризується наступними показниками: дитина спілкується з дорослими за крайньої необхідності; уникає спілкування з однолітками з нормальним зором; з однолітками з порушеним зором спілкується з їх ініціативи; сильно завищена або занижена самооцінка; майже не вживає самостійно у власному мовленні нову лексику; слухає не уважно, не завжди розуміє співрозмовника, будує репліки, часто не пов'язані за змістом з репліками співрозмовника; відповідає лише на деякі запитання за змістом прослуханого тексту. робить багато помилок; бере участь у діалозі тільки при безпосередньому запитанні.

Дуже низький рівень характеризується наступними показниками: дитина не спілкується за власним бажанням з дорослими; не спілкується за власним бажанням з однолітками ні з нормальним зором, ні з порушеним; відношення до себе неадекватне; не вживає у власному мовленні нову лексику; не слухає, погано розуміє співрозмовника, будує репліки, не пов'язані за змістом з репліками співрозмовника; не відповідає на запитання за змістом прослуханого тексту; не бере участь у діалозі.

Для дослідження окремих компонентів мовленнєвого розвитку нами було адаптовано ряд методик, які використовуються в загальній дошкільній педагогіці. При адаптації методик нами були враховані всі вимоги щодо зорових можливостей дітей: гострота зору, поле зору, кольоророзрізнення тощо, а також психоневрологічні особливості дітей з порушеннями зору.

Для дослідження стану фонематичного слуху ми використали методику, запропоновану Н.І.Гуткіною [1].

Методика «Звукові хованки».

Експериментатор розповідає дитині, що всі слова складаються зі звуків, які ми вимовляємо, і тому люди можуть чути та вимовляти слова. Для прикладу дорослий вимовляє кілька голосних і приголосних звуків. Потім дитині пропонують пограти в «хованки» зі звуками. Умови гри: кожен раз домовляються, який звук треба шукати, після чого експериментатор називає дитині різні слова, а та повинна сказати є чи ні розшукуваний звук у слові.

Пропонується по черзі шукати звуки: «о», «а», «ш», «з». Всі слова необхідно вимовляти дуже чітко, виділяючи кожен звук, а голосні звуки навіть тягти («загублений» голосний звук повинен стояти під наголосом). Треба запропонувати дитині, щоб вона сама виголосила слідом за експериментатором слово і послухала його. Можна повторити слово кілька разів.

На бланку фіксуються правильні і помилкові відповіді, а потім аналізується спосіб виконання завдання. Так, наприклад, бувають діти, які на всі слова відповідають, що названий звук у них є. У цьому випадку правильні відповіді треба розглядати як випадкові. Те ж саме, якщо дитина вважає, що ніде немає розшукуваного звуку.

Якщо дитина не припустилася жодної помилки, то вважається, що вона має високий рівень розвитку фонематичного слуху. Якщо допущена одна помилка, то вважається, що вона має середній рівень розвитку фонематичного слуху. Якщо допущено дві-три помилки, то вважається, що вона має низький рівень розвитку фонематичного слуху. Якщо допущено більше помилок, то вважається, що вона має дуже низький рівень розвитку фонематичного слуху.

Для дослідження критерія «говоріння» використовувалась методика "Мислення і мова" [3].

За допомогою цієї методики можна виявити рівень розвитку мислення і мовлення дитини.

Дослідник пропонує дитині серію малюнків зі словами: „Розглянь малюнок і поясни, що ти бачиш на ньому”. Дитина повинна збудувати розповідь за малюнком, описуючи побачене на ньому, розкриваючи зміст кожного малюнка. Малюнки мають бути спеціально адаптовані до можливостей зорового сприймання дітей. Час на розглядання кожного малюнка за вказаною методикою – 10-20 секунд. Для дітей зі зниженим зором він має бути збільшений до 1 хвилини.

Дитина самостійно розкриває зміст малюнка, будуючи невеличку розповідь, яка відображає її розуміння змісту ілюстрації – високий рівень розвитку мислення і мовлення дитини. Дитина має певні труднощі у побудові зв'язної розповіді, проте вона успішно відповідає на послідовно поставлені запитання – середній рівень розвитку мислення і мовлення дитини. Дитина має певні труднощі у побудові зв'язної розповіді, на послідовно поставлені запитання відповідає з затримкою і допомогою дорослого – низький рівень розвитку мислення і мовлення дитини. Дитина перераховує предмети чи явища на малюнку, у мовленні допускає багато помилок, речення незакінчені – дуже низький рівень розвитку мислення і мовлення дитини.

Крім діагностичних методик ми проводили педагогічне спостереження за дітьми під час занять тифлопедагога, вихователя, логопеда. Результати фіксували в спеціально розробленій таблиці.

Особлива увага під час педагогічного спостереження приділялася спілкуванню і поведінці з однолітками (рівень розвитку колективної гри, чи бере участь в грі за власною ініціативою тощо).

З метою виявлення комунікативних здібностей дітей проводилися бесіди з дітьми на різноманітну тематику. З метою вивчення динаміки розвитку мовлення дітей на протязі минулих років вивчалася логопедична та психолого-педагогічна документація на дітей.

Результат проведеного дослідження дали можливість визначити напрями корекційної роботи по покращенню мовленнєвої готовності до навчання в школі з дітьми старшої дошкільної групи на протязі року, основними з яких є: розвиток фонематичного слуху, формування пасивного та активного словника дитини, формування монологічного, діалогічного мовлення тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гуткина Н.И. Психологическая готовность к школе / Гуткина Н.И. — [3-е изд., перераб. и доп.]. – М.: Академический Проект, 2000.
2. Практическая психология образования: учебное пособие / [под редакцией Дубровиной И.В.] – [4-е изд.]. — СПб.: Питер, 2004.
3. Психологічна діагностика та психологічне супроводження під час вступу дітей-шестирічок до школи / Автор — упоряд. О.І.Кепканова. - К.: КМПУ ім. Б.Д. Грінченка, 2003. - С 6-10.
4. Свиридчук Т.П. Подготовка слабовидящих детей к школе / Свиридчук Т.П. – К.: Рад. школа, 1984.
5. Синьова Е.П. Тифлопсихология: [навчальний посібник] / Синьова Е.П. – К., 2004.